

LANDBRUGETS SÆRLIGE FORHOLD

Er landbruget underlagt særlige forhold sammenlignet med andre erhverv?

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Er landbruget »noget særligt« i forhold til andre erhverv? Eller kan man blot betragte landbrugets situation og vilkår helt på linie med andre erhverv? Dette har der været stor debat om i lang tid, uden at man nødvendigvis er nået frem til nogen klar enighed.

Nøgeternt betragtet kan man se, at landbruget i større eller mindre omfang er underlagt særlige vilkår, som – på godt og ondt – adskiller sig fra andre erhvervs vilkår. De naturgivne betingelser er specielle, men også markederne, strukturen, tilpasnings-evne m.m. er væsentligt forskellige. De særlige forhold har også stor betydning for den udvikling, som landbruget gennemløber i takt med den økonomiske vækst. Der er dog også tegn på, at landbrugets særlige forhold på flere områder bliver mindre og mindre specielle – landbruget industrialiseres og kan i stigende grad sammenlignes med andre erhvervs vilkår.

Om de særlige forhold kan legitimere specifikke landbrugspolitiske indgreb – og formen af disse indgreb – er et helt andet spørgsmål af mere politisk karakter.

1. Introduktion

Alle erhverv er underlagt særlige forhold, som er specifikke og specielle. Landbruget og landbrugssektoren har dog på flere områder nogle vilkår, som er så specielle, at man ofte taler om »Landbrugets særlige forhold«.

Landbrugets særlige forhold kan være mere eller mindre specielle i forhold til andre erhverv. På nogle områder bliver forskellene stadig min-

dre, og på andre områder er forskellene så grundlæggende og fysiske, at de ikke forandres ret meget.

Andre erhverv har også deres egne specielle forhold, men sjældent i så udpræget grad som i landbruget. Derfor kan man generelt se, at landbruget på flere væsentlige områder opererer under særlige forhold.

Man kan opdele de særlige forhold i tre kategorier, 1) biologiske og fysiske forhold, 2)

strukturelle forhold og 3) markedsmæssige og økonomiske forhold. Opdelingen er dog ikke entydig i alle tilfælde. Nogle forhold kan f.eks. være markedsmæssige men et resultat af biologiske forhold.

De specielle forhold hænger således sammen. De biologiske forhold kan være årsagen til de særlige markedsmæssige forhold, og de strukturelle forhold kan også være koblet til de biologiske og markedsmæssige forhold.

I boks 1 ses en oversigt over landbrugets særlige forhold opdelt på de tre kategorier.

2. Biologiske og fysiske forhold

De biologiske og fysiske forhold omfatter en række naturgivne karakteristika, som er specielle, og som giver landbruget særlige udfordringer at arbejde under.

Landbrugsproduktionens størrelse er ustabil fra år til år

Landbrugsproduktionens størrelse i det enkelte år er påvirket af mange forhold, som landmændene ikke kan kontrollere fuldt ud. Det kan f.eks. være klima, skadedyr og sygdomme. Resultatet er store årlige svingninger i produktionen – først og fremmest i planteproduktionen.

Selv om der sjældent er tale om f.eks. tørke i alle landbrugslande på én gang, er der alligevel også stor ustabilitet i den totale verdensproduktion. Som det ses af figur 1, har verdens samlede produktion af korn udvist årlige udsving på mellem -7 og 12 pct. i de seneste årtier.

Boks 1. Oversigt over landbrugets særlige forhold

Biologiske og fysiske forhold

- Landbrugsproduktionens størrelse er ustabil fra år til år
- Begrænsede muligheder for oplagring
- Sæsonudsving
- Biologiske lags i produktionen
- Cykliske udsving og spindelvævsfænomener
- Binding til jorden gør det nødvendigt at sprede landbrugsproduktionen geografisk
- Landbrugsjord er en knap ressource
- Stort potentiale for stigende effektivitet
- Fødevarer er en basal nødvendighedsvarer, som skal forbruges hver dag af alle forbrugere
- Landbrugssektorens vilkår er meget forskellige fra land til land
- Landbrugsproduktion har en uundgåelig påvirkning af natur og miljø.

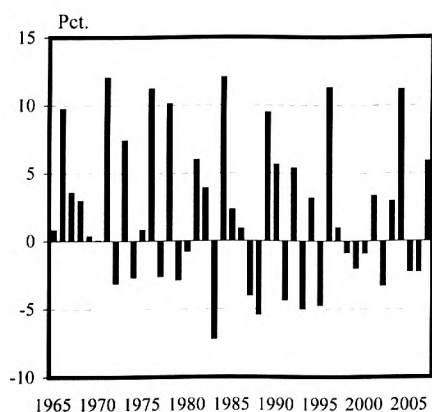
Strukturelle forhold

- Landbrugets struktur er speciel
- Strukturen i landbrugets følgeindustri er speciel
- Højt kapital- og investeringsbehov i landbruget
- Konkurrenceforhold og prisfastsættelse i landbrugssektoren er speciel.

Markedsmæssige og økonomiske forhold

- Priserne på landbrugsprodukter er ustabile og svinger meget over tid
- Svingende og lave indkomster
- Faste ressourcer – tilpasningsevne (fixed assets)
- Landbrugets trædemølle
- Landbrugets bytteforhold forværres over tid
- Landbruget taber betydning i den økonomiske udvikling
- Efterspørgslens afhængighed af indkomsten
- Handelspolitiske begrænsninger og støtteordninger
- Verdenshandelen med landbrugs- og fødevarer er lille Verdenshandelen med landbrugs- og fødevarer udvikler sig svagt.

Figur 1. Årlige ændringer i verdens samlede kornproduktion, 1965-2007

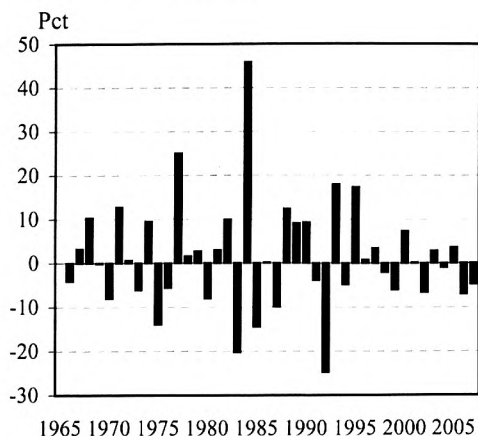

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2009).

Også i dansk landbrug er der store årlige udsving især i planteproduktionen. Den væsentligste årsag hertil er, at nedbørsmængden varierer meget i planternes vækstperiode, og dermed vil høstudbyttet blive påvirket.

Som det ses af figur 2, har de årlige ændringer i den danske kornproduktion varieret fra ca -20 pct. til +40 pct. i det seneste årtier.

Figur 2. Årlige ændringer i den danske kornproduktion, 1965-2007

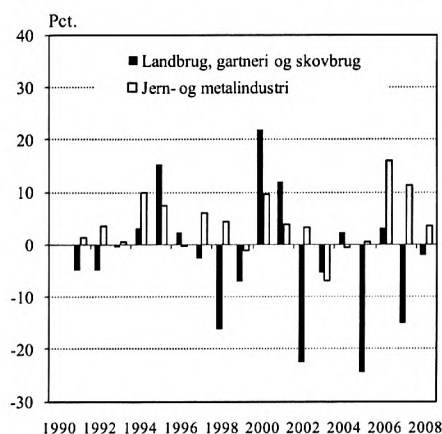
Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2009).

Årlige udsving på 5-10 pct. i kornproduktionen er meget set i forhold til udsvingene i den samlede produktion i samfundsøkonomien. I den vestlige verden er udviklingen i bruttonationalproduktet forholdsvis stabil, og der ses sjældent udsving på mere end et par pct. om året.

De store årlige udsving i bl.a. høstens størrelse og i konjunkturerne i især svineproduktionen og pelsdyravlen er med til at påvirke landbrugets produktionsværdi og dermed også indtjeningen. I Danmark er landbruget blandt de erhverv, som har de største årlige udsving i bruttofaktoringkomsten (= produktionsværdien minus værdien af rå- og hjælpestoffer).

Som det ses af figur 3, varierer bruttoværditilvæksten langt mere i landbruget end i f.eks. jern- og metalindustrien.

Figur 3. Årlige ændringer i bruttoværditilvæksten i landbrug m.v. og i jern- og metalindustrien

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2009).

Som det ses af figuren, er de årlige udsving – både de positive og især de negative – største i landbruget.

Begrænsede muligheder for oplagring

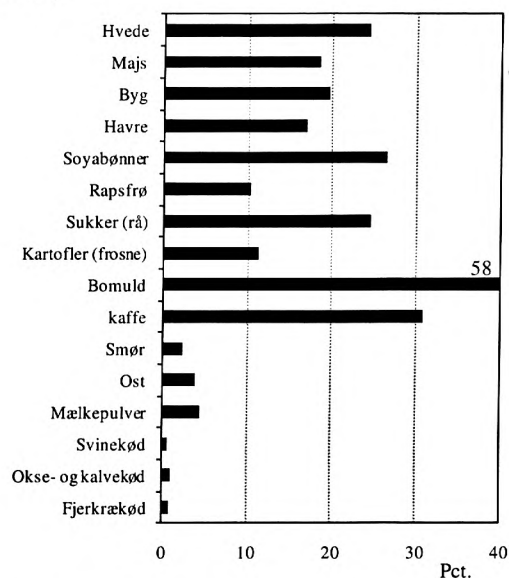
Modsat en række industrielle erhverv har landbruget begrænsede muligheder for at oplagre produkterne og dermed styre, optimere eller udjævne udbuddet.

Der er flere aspekter af problematikken om oplagring af landbrugsprodukter.

Det er ikke muligt at oplagre alle landbrugsvarer i en længere periode (f.eks. frugt og friske fødevarer), og for andre landbrugsprodukter er ofte tale om betydelige lageromkostninger.

Lagrenes størrelse afhænger i første omgang derfor af landbrugsprodukternes naturlige muligheder for opbevaring og lagring, jfr. figur 4.

Figur 4. Lagrenes størrelse (pct. af produktionen, 2008)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af USDA (2009)

Som det ses af figur 4, svarer kornlagrene til ca. 20 pct. af produktionen, hvilket svarer til godt 2 måneders produktion eller forbrug. I betragtning af, at lagrene spiller en meget stor rolle for

dels hele kornmarkedets stabilitet, dels den globale fødevarerforsyning, virker lagrene relativt små, jfr. Hansen, H. O. (2009).

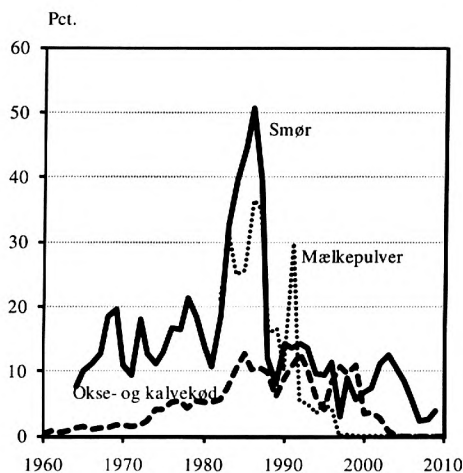
For de animalske produkter er lagrene imidlertid langt mindre.

Lagrenes størrelse svinger betydelig over tid, hvilket kan være positivt, da lagrene netop skal virke som en stødpude, som kan stige eller falde afhængig af markedssituationen.

Landbrugslagrene kan imidlertid også i større eller mindre omfang være udtryk for, at en overproduktion finder sted, og at oplagring er en måde at fjerne en produktion, som ikke kan afsættes til en normal markedspris på hverken kort eller langt sigt.

Udviklingen i EU's lagre af bl.a. mejeriprodukter i 1980'erne er et billede på resultaterne af en overproduktion, jfr. figur 5.

Figur 5. EU's lagre for udvalgte landbrugsprodukter (pct. af produktionen)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af USDA (2009)

I takt med den stigende markedsorientering af EU's landbrugspolitik er behovet for oplagring og intervention blevet langt mindre, og dermed er også lagrene reduceret kraftigt. EU's korn-

lagre er i dag relativt små set i forhold til EU's eget kornforbrug.

Sæsonudsving

Sæsonudsving på grund af klimatiske forhold er således et særligt forhold i landbrugsproduktionen, som ikke kendes i samme omfang i andre erhverv.

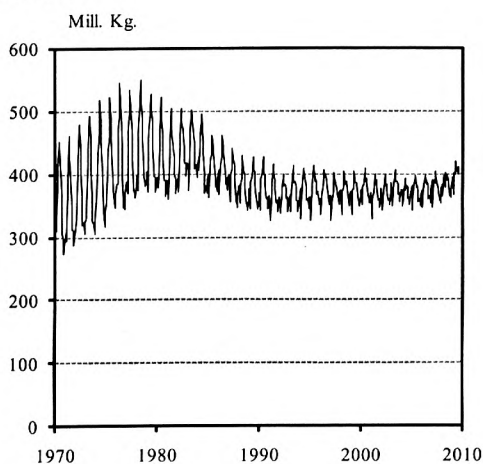
Ved sæsonbevægelser eller sæsonvariationer forstås normalt den variation, som fremkommer i en datarække inden for et kalenderår.

Sæsonbevægelser er årligt tilbagevendende bevægelser, og ofte er klimaet den bagvedliggende årsag.

Sæsonudsvingene ses også i husdyrproduktionen, hvor f.eks. mælkeproduktionen varierer over året afhængig af plante- og foderproduktionens udsving.

Et oplagt eksempel er mælkeproduktionen, som er klimaafhængig, og som har tydelige sæsonudsving, jfr. figur 6.

Figur 6. Den danske mælkeproduktion pr. måned 1980-2009

Kilde: Danmarks Statistik (2009 og flere årgange).

Som det ses af figuren, er der tydelige sæsonudsving. Mælkeproduktionen er typisk størst i maj måned, men der også en klar tendens til, at sæsonudsvingene bliver mindre fra år til år

Biologiske lags i produktionen

De biologiske vilkår betyder også, at der er væsentlige lags (tidsforskydninger) i produktionen

Der går f.eks. en vis periode fra planlægning af årets arealanvendelse til høst – her sætter naturen sine begrænsninger. Man kan således ikke i væsentligt omfang fremskynde eller forsinke produktionen, således som det er muligt i andre erhverv.

Tidsforskydningen varierer i sagens natur fra produktionsgren til produktionsgren. Når det gælder produktion af frugt, juletræer og lignende, er der tale om mangeårige lags, men også i husdyrproduktionen går der flere år fra beslutning om en væsentlig produktionsudvidelse til den faktiske realisering og udbudsstigning.

Cykliske udsving og spindelvævsfænomener

De viste lags i produktionen sammen med andre betingelser betyder, at der visse steder optræder cykliske udsving i priser og udbud i landbrugsproduktionen.

Cykliske bevægelser er således et velkendt fænomen inden for landbrugets produktionssektor. Disse bevægelser er principielt sinusfunktioner, som altså har en konstant periode, men i praksis er der naturligvis tale om tilnærmelser med varierende udsving og periode-længde. Som følge af disse tilfældige udsving er cyklerne i reglen ikke tilstrækkeligt stabile til, at de reelt kan beskrives ved en matematisk funktion.

Den primære årsag til de cykliske variationer er, at produktionens størrelse i mange tilfælde følger et bestemt forløb m.h.t. priser, udbud og efterspørgsel, jfr. det mønster, som spindelvævsteorien fastlægger. Især udbuddet af landbrugsafgrøder synes at følge teoriens forudsætninger, men også visse dele af den animalske produktion viser klare cykliske bevægelser.

Såfremt landbrugsproduktionen og landbrugspriserne ikke fuldstændig bliver styret eller stabiliseret af forskellige politiske instrumenter, vil såvel pris som produktion for mange landbrugsvarer udvise regelmæssige svingninger svarende til det såkaldte spindelvævsfænomen.

De cykliske variationer opfattes normalt som et udpræget landbrugsmæssigt fænomen.

Spindelvævsteorien blev udformet i 1930'erne (jvf. Ezekiel, M., 1938), og har vist sig særdeles velegnet til at forklare de regelmæssige svingninger for mange landbrugsvarer, herunder især for svineproduktionen.

Spindelvævsteorien bygger på følgende forudsætninger:

- Produktionsperioden har en vis længde, så der forløber en vis tid, før produktionen kan reagere på en prisændring.
- Der er ingen lagre.
- Producenterne planlægger deres fremtidige produktion på grundlag af de nuværende priser uden hensyn til virkningen af deres egne dispositioner.
- Markedspriserne bestemmes af den udbudte mængde med øjeblikkelig tilpasning.

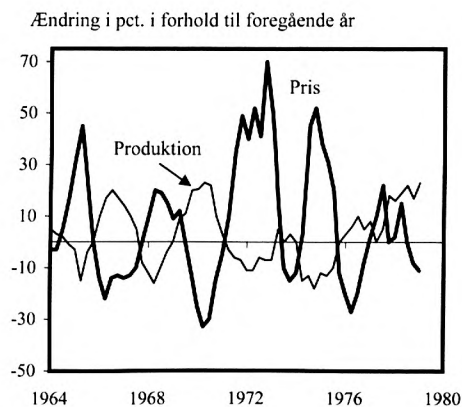
Disse forudsætninger kan naturligvis ikke opfyldes i hvert enkelt tilfælde, men på det aggregerede niveau ser forudsætningerne ud til at være acceptable for flere landbrugsprodukter (kartofler, frø, m.v.), som viser regelmæssige skift fra stor produktion og lave priser til lille produktion med høje priser.

Spindelvævsteorien bygger således på den antagelse, at produktionen i år t , S_t , er en funktion af prisen på det pågældende produkt i den foregående periode, P_{t-1} .

$$S_t = f(P_{t-1})$$

Da spindelvævsteorien forudsætter, at produktionens fremtidige størrelse bliver fastlagt ud fra markedsprisen på det aktuelle tidspunkt, må en høj salgspris blive efterfulgt af en produktionsforøgelse, idet der dog altid vil optræde et vist lag mellem de to udsving. Denne sammenhæng fremgår tydeligt af eksemplet i figur 7, som viser den årlige procentvise ændring, men hvor de tilhørende priser også er vist.

Figur 7. Udbuddet af svinekød og prisen på svin i perioden 1964-79. Procentvis ændring i forhold til foregående år. Canada

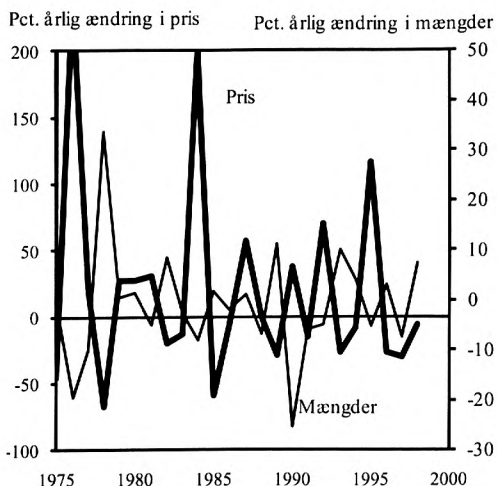
Kilde: Larry, M. (1981).

Figur 7 viser med meget stor tydelighed, at der er tale om tidsserier med indbyrdes modsat rettede funktioner: Når udbuddet stiger, falder priserne og vice versa.

Spindelvævsfænomenet ses også inden for kartoffelproduktionen – og de klassiske eksempler bruger ofte udbud og efterspørgsel på kartoffelmarkedet til at illustrere de modsat rettede svingninger. Sammenhængen er ikke helt entydig, hvilket skyldes, at udbuddet ikke kun er afhængig af prisen det foregående år. Klima, skadedyr m.m. spiller også en betydelig rolle, og det kan være med til at forstyrre spindelvævmønstret.

Sammenhængen for den danske kartoffelproduktion fremgår af figur 8.

Figur 8. Udbuddet af og prisen på kartofler til konsum i perioden 1975-98. Procentvis ændring i forhold til foregående år. Danmark

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange) samt egne beregninger.

Det fremgår også af figuren, priserne varierer betydeligt mere end mængderne. Dermed kan det konkluderes, at King's lov gælder i dette

tilfælde. King's lov siger netop, at ved et lavt udbud stiger priserne mere, hvorved produktionsværdien stiger.

Binding til jorden gør det nødvendigt at sprede landbrugsproduktionen geografisk

Det basale grundlag for landbrugsproduktionen er landbrugsjord, vand og sollys. Da landbrugsjorden naturligt er spredt geografisk, vil landbrugsproduktionen tilsvarende blive spredt geografisk.

Landbrugsproduktionens binding til jorden – og dermed geografiske spredning – medfører, at der ikke kan specialiseres og udnyttes stordriftsfordele som i andre erhverv.

Landbrugsproduktionen adskiller sig derfor fra f.eks. industrien, hvor man i højere grad kan flytte produktionsapparatet fra land til land, eller hvor indsatsfaktorerne (kapital og arbejdskraft) i højere grad kan erstatte hinanden i forhold til landenes udrustning. F.eks. produceres biler i mange forskellige lande. Her vil den højt viden- og teknologibaserede del finde sted i de rigeste i-lande, mens produktionen gradvist flyttes til de mindre udviklede lande i takt med stigende standardisering, mindre teknologiindhold og mere stordriftsudnyttelse.

På den måde kan forskellige handelsteorier, bl.a. varefaseteorien, forklare, at produktionen kan finde sted i mange forskellige lande, men på forskellige vilkår og med forskellig faktorudrustning i de enkelte lande.

I landbruget er mange af indsatsfaktorerne, hvoraf landbrugsjorden jo er central, immobile, og derfor kan der ikke uden videre ske en udligning mellem landene.

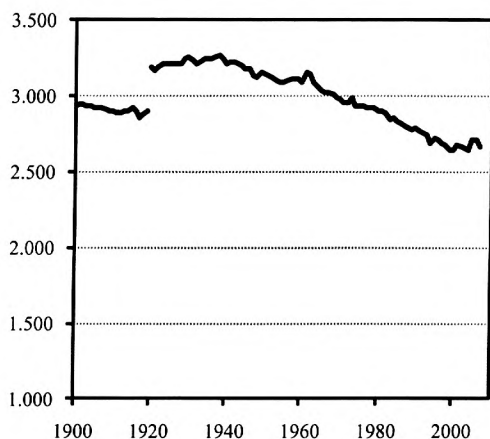
Landbrugsjord er en knap ressource

Landbrugsjord er en naturlig knap ressource, som reelt ikke kan øges væsentligt, og som især i de økonomisk mere udviklede lande er under

pres på grund af byudvikling, efterspørgsel efter naturområder m.m.

I Danmark har arealet med landbrugsjord været faldende siden 2. verdenskrig, hvor det dyrkede areal nåede sit maksimum med en størrelse på i alt 3.268.000 ha. svarende til 76 pct. af det totale areal. Siden da har landbrugsarealet stort set været jævnt faldende. I de sidste 25 år har den gennemsnitlige reduktion i landbrugsarealet været på 0,3 pct. pr. år, svarende til en samlet reduktion på 250.000 ha., jfr. figur 9.

Figur 9. Landbrugsareal i Danmark 1900-2007

Anm.: Databrud i 1920 ved Sønderjyllands genindtræden i Danmark.

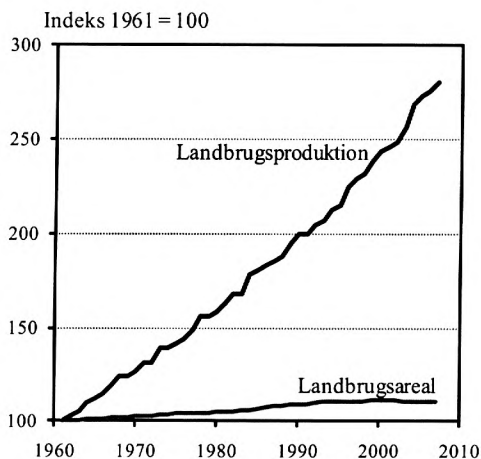
Kilde: Danmarks Statistik (2009 + flere årgange).

På globalt plan er det stadig muligt at udvide arealet med landbrugsjord. Nettoudvidelsen er dog relativt lille, hvilket også skal ses på baggrund af, at en del landbrugsjord hvert år helt eller delvist må opgives som landbrugsjord på grund af ødelæggelse i form af erosion, ophobning af salt, ørkenudbredning m.m.

Siden starten af 1960'erne er verdens samlede landbrugsareal således kun steget med

godt 10 pct. I samme periode er verdens samlede landbrugsproduktion steget med 180 pct., jfr. figur 10.

Figur 10. Udvikling i verdens samlede landbrugsareal og landbrugsproduktion, 1961-2007

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2009).

Figuren illustrerer, at produktivitetsstigninger og ikke udvidelser af landbrugsarealet er den væsentligste kilde til øget landbrugsproduktion.

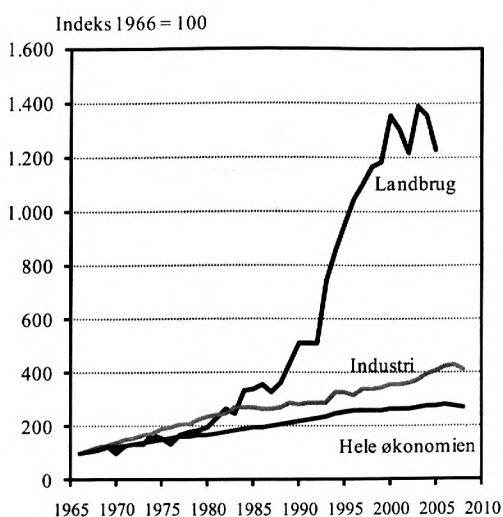
Stort potentiale for stigende effektivitet

I en markedsøkonomi er landbruget lige som andre fremstillingserhverv udsat for et vedvarende produktivitetspres.

Konkurrencepres fra andre erhverv og fra landbruget i udlandet tvinger landmændene til at indføre ny teknik m.v. for at forbedre effektiviteten. Hermed begrænses omkostningsstigningen, fordi produkterne kan fremstilles med færre ressourcer, og på den måde oprettholdes indkomsten. Den nye teknik betyder dog også, at produktionen stiger, og at priserne dermed falder på længere sigt.

Effektiviseringsmulighederne i form af øget produktivitet er markante i forhold til andre erhverv. Over en længere periode er der således en næsten konstant merproduktivitetsudvikling i dansk landbrug i forhold til andre erhverv, jfr. figur 11.

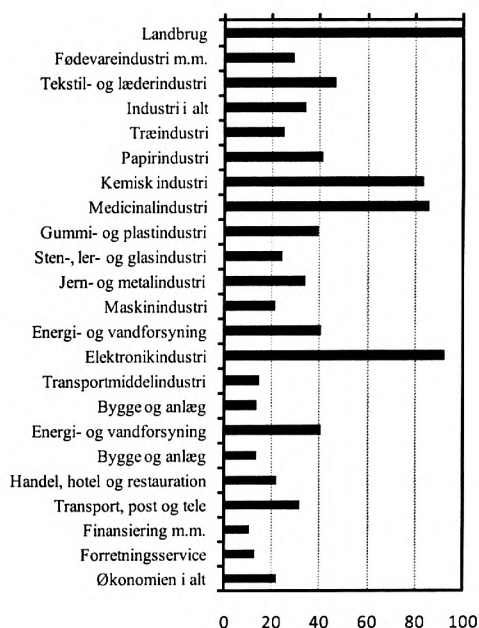
Figur 11. Udvikling i arbejdskraftproduktiviteten i Danmark, 1966-2008. Kædede værdier

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2009).

Merproduktiviteten i dansk landbrug gælder i forhold til de fleste store danske erhvervssektorer, jfr. figur 12

Figur 12. Arbejdsproduktiviteten i forskellige sektorer i Danmark 1966-2007. Landbrug = 100

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2009).

Som det ses af figur 12, har produktivitetsudviklingen i landbruget været langt større end i de øvrige erhvervssektorer i de seneste årtier.

Et vejet gennemsnit for OECD-landene viser, at den årlige produktivitetsudvikling i landbruget ligger 1 pct.point over udviklingen i andre erhverv, jfr. OECD (1995) m.m.

En nyere analyse (Martin, W. and Mitra, D., 2000), viser tilsvarende, at produktivitetstilvækstene er større i landbruget end i industrien, men at spændet er størst i u-landene, jfr. tabel 1.

Tabel 1. Årlige procentvise ændringer i totalproduktiviteten i landbrug og industri i forskellige landegrupperinger

Indkomst-gruppe	Industri	Landbrug	landbrug minus Industri
Lav	0,61	1,74	1,13
Middel	0,88	2,20	1,32
U-lande	0,81	2,06	1,25
I-lande	2,67	3,40	0,73
Gns.	1,55	2,52	0,97

Anm: Data for 50 lande for perioden 1967-92.

Totalproduktiviteten er gennemsnit af data fra 3 beregningsmetoder.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Martin, W. and Mitra, D. (2000).

Som det ses af tabellen, er produktivitetstilvækstene størst i de rige lande, og det gælder for både landbrug og industri.

En analyse af de bagvedliggende tal for de 50 lande viser en klar tendens til, at produktivitetstilvæksten i landbruget bliver mindre over tid, set i forhold til udviklingen i industrien. Den relativt hurtige konvergens i landbrugets produktivitet mellem landene antyder en relativt hurtig overførsel af ny viden i landbruget.

Det betyder også, at en stor landbrugssektor i et land ikke behøver at være en ulempe m.h.t. væksten i samfundet – tværtimod.

Det er i øvrigt kendetegnende, at Danmark har den næsthøjeste produktivitetstilvækst mellem landbrug og industri blandt de lande, som indgår i undersøgelsen.

Effektiviseringspotentialet i landbruget har flere væsentlige konsekvenser:

For det første betyder det, at et potentiale altid vil blive udnyttet et sted – evt. blandt konkurrerende landbrug i udlandet. Derved læg-

ges der et vedvarende pres på de landbrug, som endnu ikke har udnyttet potentialet, og resultatet bliver dermed stigende konkurrence.

Effektiviseringspotentialet betyder også, at der vedvarende kan frigøres ressourcer – herunder især arbejdskraft – i landbruget til anvendelse i andre sektorer.

De store effektivitetstilvækster betyder også, at der er muligheder for vedvarende at øge produktionen – såfremt der er en tilstrækkelig efterspørgsel.

Fødevarer er en basal nødvendighedsvarer, som skal forbruges hver dag af alle forbrugere

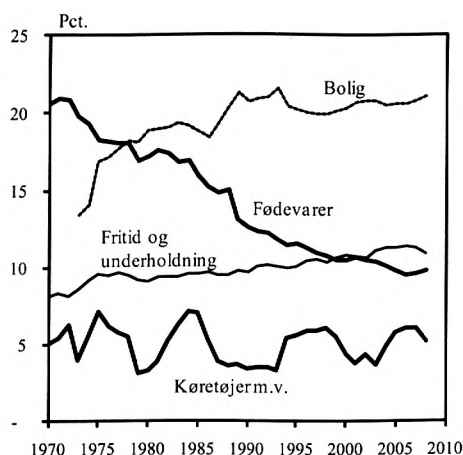
Fødevarer er basale nødvendighedsvarer – nederst i behovspyramiden. Denne placering i behovspyramiden betyder også, at fødevarer efterspørgslen er relativt indkomstuelastisk – forbruget af fødevarer stiger ikke ret meget, selv om indkomsten i befolkningen stiger. Andre varer er generelt mere indkomstelastiske, og det betyder, at økonomisk vækst og stigende velfærd i et samfund vil øge efterspørgslen efter disse varer betydeligt.

Flere og flere varer bevæger sig opad i behovspyramiden, og virksomheder vil ofte strategisk placere sig på markeds- og produktsegmenter, hvor efterspørgslen stiger meget ved stigende velstand, og hvor væksten er stor.

Fødevarernes status som basale nødvendighedsvarer betyder også, at det samlede forbrug af landbrugs- og fødevarer ændres ikke ret meget over tiden.

Stigningen i realindkomsterne har derfor medført, at fødevarer udgør en stadig faldende andel af det samlede private forbrug, jfr. figur 13.

Figur 13. Fødevarer og andre varers andele af det samlede forbrug i Danmark

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2009).

Som det ses af figuren, falder fødevarernes andel af det samlede forbrug støt. I dag bruger en dansker lige så meget på fødevarer som på fritid og underholdning. I starten af 1970'erne var forbruget af fødevarer næsten 3 gange så stort som forbruget af fritid og underholdning.

Modsat fødevarer er f.eks. boligposten i forbruget relativt ustabil.

På grund af efterspørgselsforholdene og den lave befolkningstilvækst i vore traditionelle markedsområder stiger det samlede fødevarerforbrug kun meget svagt. Inden for det samlede forbrug er der dog visse varegrupper, hvor efterspørgslen stiger kraftigt. Det er f.eks. højt forarbejdede fødevarer med en høj kvalitet

Samtidig har fødevarer det specielle kendetegn, at de skal forbruges flere gange dagligt.

Landbrugssektorens vilkår er meget forskellige fra land til land

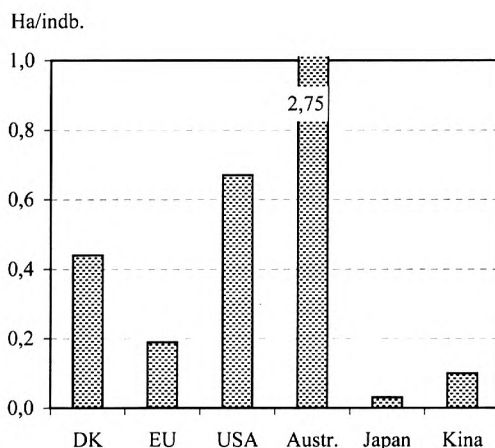
Landbrugsproduktionen er afhængig af de naturgivne betingelser, herunder landbrugsarea-

lets størrelse og værdi. Der er samtidig også betydelige forskelle i landbrugets struktur, effektivitet, betydning m.v. blandt både i- og u-landene.

Da der samtidig af historiske, politiske, handelsmæssige og sikkerhedsmæssige årsager ønskes en vis indenlandsk produktion, vil der opstå betydelige forskelle i vilkårene fra land til land.

Landbrugsarealet pr. indbygger er således meget forskellige i lande som f.eks. Japan, EU og USA, jfr. figur 14.

Figur 14. Landbrugsareal pr. indbygger i forskellige områder

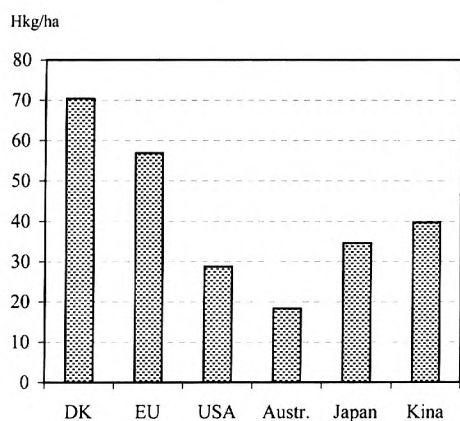

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2009).

De forskellige naturgivne vilkår giver sig også udtryk i store forskelle i landbrugets produktivitet mellem landene.

Delproduktiviteter i form af høstudbytter viser således, at der er stor spredning, jfr. figur 15.

Figur 15. Hvedeudbytte pr. ha.

Kilde: FAO (2009) samt egne beregninger.

Forskellene i hvedeudbytterne siger noget om intensitetsforskelle mellem landene og er ikke nødvendigvis udtryk for økonomiske eller konkurrencemæssige fordele. Et højt hvedeudbytte kan således være udtryk for mange indsatsfaktorer og mange omkostninger.

Forskellene i produktiviteten viser derimod, at de forskellige naturgivne betingelser varierer meget fra område til område.

Landbrugsproduktion har en uundgåelig påvirkning af natur og miljø.

Landbrugsproduktion opstår ved at udnytte naturen og de biologiske processer. Samtidig må landbruget – stadig – være placeret i eller tæt på naturen. I mange tilfælde vil f.eks. planteproduktion være et direkte alternativ til natur. Enhver landbrugsproduktion vil derfor – i større eller mindre omfang – påvirke naturen og miljøet.

Andre erhverv kan i langt højere grad fungere adskilt fra naturen. Produktionen kan samles og koncentreres på mindre enheder og behøver ikke være placeret og spredt i landskabet.

Derfor er det ikke overraskende, at landbruget og naturen ofte kommer på kollisionskurs. Andre erhverv har grundlæggende langt større muligheder for at undgå konflikter med hensyn til natur og miljø.

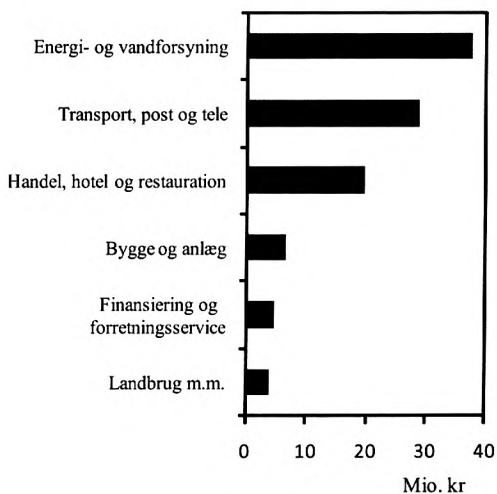
3. Strukturelle forhold

Landbrugets struktur er speciel

Landbruget består af mange enkeltmandsejede bedrifter, hvor familien udfører størstedelen af arbejdet.

Landbrugsproduktionens natur medfører, at den enkelte arbejdsplads er relativt dyr at etablere, men virksomhedernes størrelse vil dog typisk være langt mindre end i de fleste andre erhverv, jfr. figur 16.

Figur 16. Virksomhedernes gns. størrelse (omsætning) i landbrug og andre erhverv

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2009).

De relativt små enheder i forhold til det øvrige erhvervsliv er dermed et særkende for landbruget.

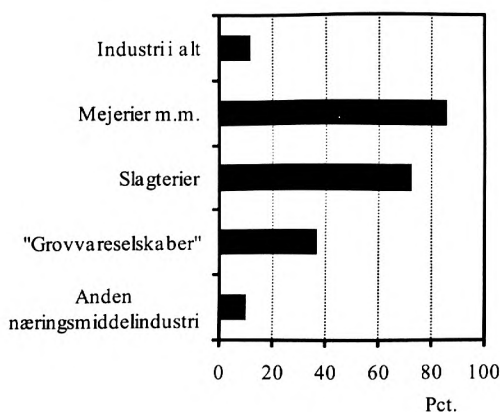
Landbrugets struktur med mange forholdsvis små enheder medfører, at mange opgaver må løses i fællesskab, da den enkelte virksomhed ikke har praktiske eller økonomiske muligheder for at gennemføre f.eks. forsknings- og udviklingsopgaver.

Strukturen i landbrugets følgeindustri er speciel

Ejerformerne i landbrugets følgeindustri (agro- og fødevarerindustrien) er specielle, idet andelsejet er relativt udbredt set i forhold til ejerformerne i den øvrige industri. Det gælder især i slagteribranchen, blandt grovvarereselskaber m.m., mens f.eks. andelsejet helt eller delvist er ophørt inden for sukkerproduktion, brødsektoren og drikkevarerindustrien.

Inden for de to store brancher, slagterier og mejerier, er andelsejet klart dominerende. Det er også bemærkelsesværdigt, at andelsejet her ser ud til at bevare eller endog øge deres markedsandele over tid.

Figur 17. Andelsselskabernes andele af den samlede omsætning i udvalgte sektorer (1998)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (1999).

Den udbredte andelsejerform i agro- og fødevarerindustrien påvirker også sektorens samlede økonomiske udvikling. Andelsejerformen betyder i de fleste tilfælde, at andelshaverne har leveringsret og -pligt. Det indebærer, at andelshaverne ofte fungerer som en økonomisk stødpude i perioder med svingende indtjening. Hvis andelsselskabernes indtjening i perioder f.eks. kommer under pres, kan man i større eller mindre omfang tilpasse landmændenes salgspriser og dermed andelsselskabernes omkostninger. Det er således karakteristisk, at andelsselskabernes indtjening varierer langt mindre end deres andelshaveres indtjening – især hvor der er tale om længerevarende bindingsperioder. Andelsselskabernes økonomiske resultater vil derfor være relativt stabile fra år til år.

Højt kapital- og investeringsbehov i landbruget

En landbrugsproduktion kræver ofte betydelige investeringer i faste produktionsressourcer. Disse ressourcer kan være bygninger, maskiner, arbejdskraft eller jord.

Det gælder generelt for landbruget, at nettoinvesteringerne i erhvervet er relativt store set i forhold til den nettoværditilvækst, som skabes. Flere har således vist, at omsætningshastighederne er større i industrien end i landbruget, jfr. Ritson, C. (1977).

De relativt store investeringer målt i forhold til værditilvæksten betyder derfor også, at tidshorisonten for investeringer bliver større, og at fleksibiliteten og tilpasningen til nye økonomiske og politiske vilkår forringes. For at rette op på denne ulempe er bl.a. rådgivning og uddannelse centrale elementer.

Konkurrenceforhold og prisfastsættelse i landbrugssektoren er speciel

Landbruget består af mange små enheder set i forhold til forædlings- og detailledene, og det betyder, at den enkelte producent ikke har mulighed for at påvirke prisen på sine produkter ved at ændre udbuddets størrelse.

Umiddelbart er der dermed en skæv markedsbalance og konkurrencesituation, fordi landmændenes forhandlingsstyrke er svag i forhold til de færre og større leverandører og aftagere.

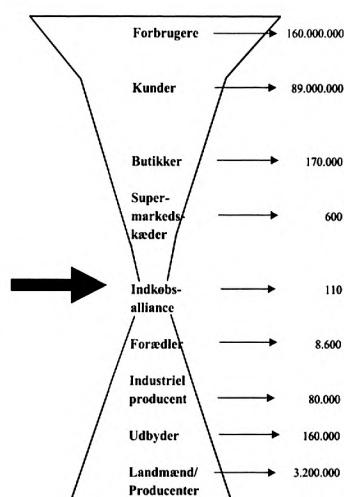
Andelsorganiseringen i forsynings- og forarbejdningsleddene giver dog landmændene en væsentligt større markedsmagt og samtidig en stor sikkerhed for, at fortjenesten ved den videre forædling og afsætning føres tilbage til producenterne – dvs. landmændene.

Den vertikale forsyningskæde fra landmand til forbruger består af flere led med mange eller få aktører i hvert led.

Grundlæggende kan man sige, at der er mange aktører i starten og i slutningen af værdikæden: Der er relativt mange landmænd og relativt mange forbrugere. I værdikæden mellem disse to led indsnævres tragten imidlertid betydeligt, og der er relativt få, men magtfulde aktører i centrale detalier midt i kæden.

Figur 18 illustrerer denne tragt mellem landmænd/producenter og forbrugere.

Figur 18. Forsyningstragten i Europa.

Kilde: Grievink, J-W (2003).

Figuren viser leddene i værdikæden fra landmand til forbruger i Europa samt aktørernes antal. Som det ses, ændres antallet af aktører meget i forløbet fra jord-til-bord.

Især detailhandlens indkøbsalliancer medfører en meget koncentreret forsyningstragt, hvor nogle relativt få aktører varetager en meget stor andel af den europæiske fødevarehandel.

Landmændenes særlige placering i værdikæden og forsyningstragten stiller også her særlige udfordringer til landmændene med henblik på at optimere deres indflydelse og markedsposition.

4. Markedsmæssige og økonomiske forhold

Landbruget er også underlagt særlige markedsmæssige og økonomiske forhold, som generelt ikke genfindes i andre erhverv i samme omfang. Disse specielle markedsmæssige og økonomiske forhold hænger også sammen med de biologiske og strukturelle forhold – eller kan være en konsekvens heraf.

I det følgende gennemgås og illustreres disse forhold.

Priserne på landbrugsprodukter er ustabile og svinger meget over tid

Priserne på landbrugsvarer udviser store udsving over tiden. I lande og regioner med udviklede markedsordninger for landbrugsvarer udjævnes disse udsving i nogen grad ved reguleringer af import og eksport og ved interne støttepriser. Disse foranstaltninger kan i sig selv være med til at øge ustabiliteten på verdensmarkedet. Men også under helt frie og liberale forhold vil prisustabiliteten være stor på grund af klimatisk betingede ændringer i udbuddet.

Der er betydelig forskelle i prisudsvingene afhængig af

- hvilke produkter, der er tale om
 - hvilke markeder og områder, der er tale om.
- Verdensmarkedspriser er således ofte mest ustabile
- om der findes markedsordninger, prisstabiliserende tiltag m.m.
 - om der er tale om spot- eller kontraktpriser
 - om der er tale om råvarer eller mere forarbejdede varer.

Set i et længere historisk tidsperspektiv har der i EU f.eks. været store prisudsving på pelskind, markfrø og svinekød, mens udsvingene

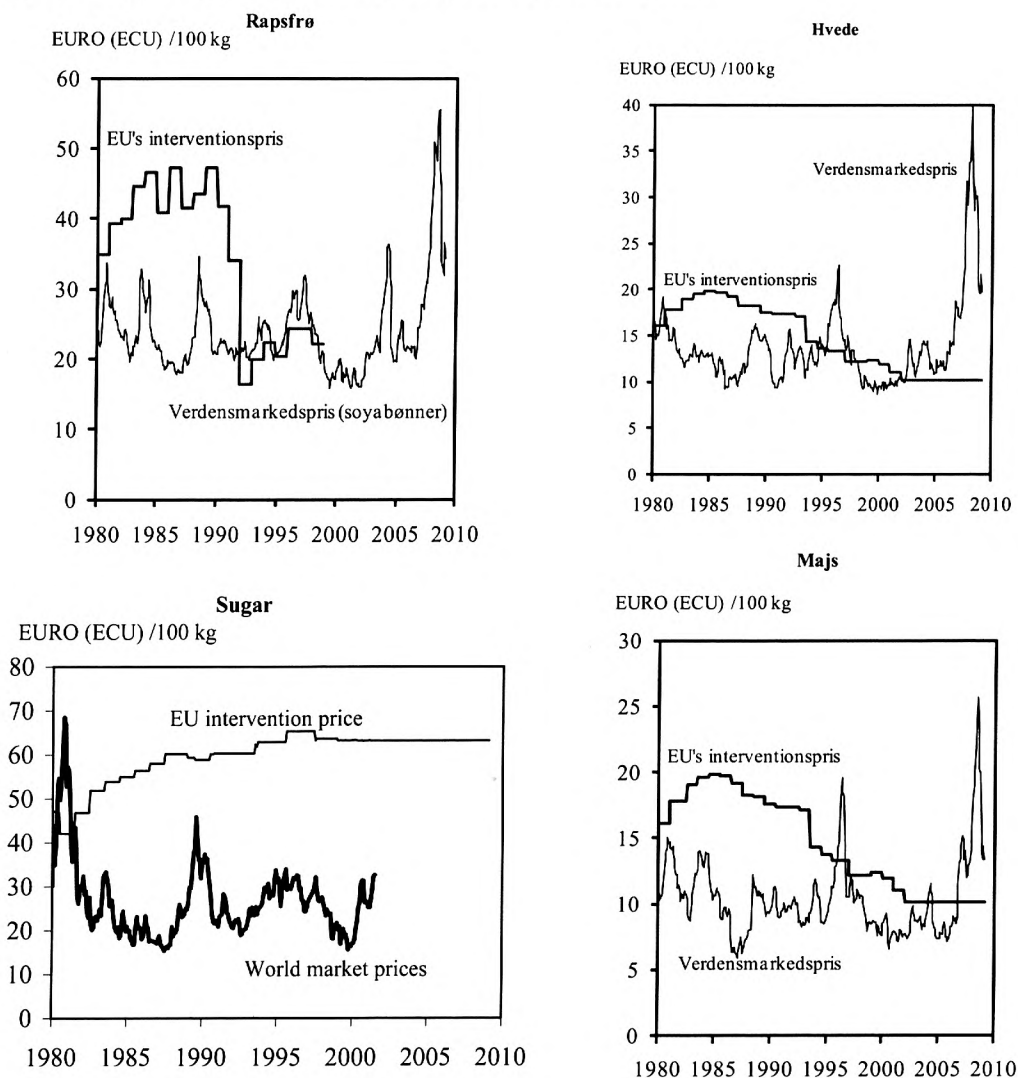
har været mindre for f.eks. mejeriprodukter og korn.

Mælkeproduktionen er i EU reguleret ved et kvotesystem, hvorved mængder og priser stabiliseres. Kornproduktionen er inden for EU reguleret ved en markedsordning, der lægger en bund i markedet og dermed styrer priserne marginalt. For svinekød er der en lav grad af markedsstyring, og for pelsdyr er der ingen indgriben i markedets funktionsmåde. Rækkefølgen afspejler derfor en aftagende grad af politisk intervention.

Set i et historisk perspektiv har EU's landbrugspriser været langt mere stabile end verdensmarkedspriserne. I perioderne med næsten ubegrænsede muligheder for intervention, importafgifter og eksportstøtte var det nemt at stabilisere priserne på EU's interne marked.

Det ses til dels af figur 19, som viser udviklingen i dels EU's institutionelle priser, dels verdensmarkedspriserne for en række produkter.

Figur 19. EU-priser og verdensmarkedspriser på udvalgte landbrugsvarer

Kilde: Egne beregninger på grundlag af markedsdata m.m.

Figuren viser også, at med de senere års markedsorientering af EU's landbrugspolitik er prisstøtten reduceret, og verdensmarkedspriserne er i stigende grad den pris, som landmændene skal producere varerne til. Dermed er også store dele af de hidtidige stabiliseringsinstrumenter i EU's markedsordninger fjernet.

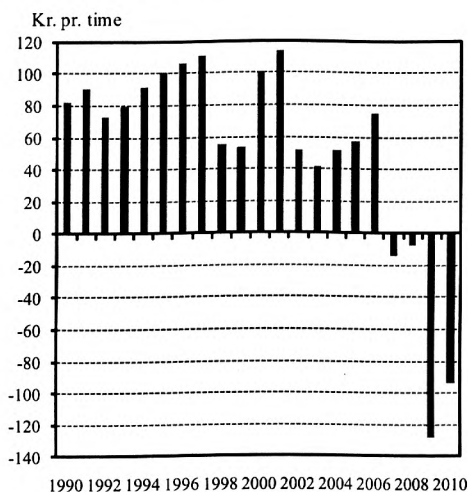
Svingende og lave indkomster

Selv om mængde- og prisudsving normalt vil virke i hver sin retning, er tendensen til ustabilitet i priserne dog så stor, at den slår kraftigt igennem og påvirker indkomsternes stabilitet.

Derfor er det kendetegnende, at landbrugsindkomsterne generelt er mere ustabile end andre indkomstgrupper.

Figur 20 viser således heltidslandbrugenes lønningsevne pr. time for perioden 1990-2020.

Figur 20. Lønningsevne for danske heltidsbedrifter. 2009 og 2010 = skøn.

Kilde: Danmarks Statistik (2009) og FOI (2009).

Samtidig gælder det normalt også, at indkomsten i landbruget er lavere end uden for landbruget. Aflønningen af arbejdskraftindsatsen er som udgangspunkt relativt lav.

En sammenligning af indkomsten i landbruget med indkomsten uden for landbrugserhvervet er ikke nem, og man støder uvægerligt på store problemer. Følgende problemer er til stede:

Hvem skal man sammenligne med?

Der må nødvendigvis sammenlignes med en persongruppe uden for landbruget, som har samme uddannelsesmæssige niveau, alder, m.m. Det vil her være umuligt at finde et sammenligningsgrundlag, som kan anvendes i alle tilfælde. Landmænds uddannelse, kompetence m.m. kan ikke uden videre sammenlignes med personer i erhverv uden for landbruget.

Arbejdstid

Generelt er arbejdstiden langt større i landbruget end i andre erhverv. En sammenligning af årsindkomsten vil derfor ikke kunne anvendes til et præcist billede af den reelle relative aflønning af arbejdskraften.

En sammenligning af aflønning pr. time vil her tage højde for den forskellige arbejdstidsindsats pr. år.

Anden lønindkomst

Landmænd får i stigende grad lønindkomst uden for erhvervet. Det skyldes især det stigende antal deltidsbrug, men også blandt heltidsbedrifter udgør lønindtægten uden for erhvervet en stigende andel af den samlede indtægt.

Med den stigende indkomst uden for erhvervet vil landbrugets samlede indkomst nærme sig niveauet uden for erhvervet. Denne udvikling er dog et resultat af større indtægter uden for erhvervet, og ikke et resultat af, at aflønningen af arbejdskraften i landbruget nærmer sig niveauet andre steder. I alle tilfælde gør den stigende lønindtægt uden for landbruget det vanskeligt at opgøre og sammenligne den reelle aflønning af arbejdskraften i landbruget.

Forrentning af indskudt kapital

Landmænd har ofte en betydelig egenkapital bundet i landbrugsbedriften. Denne kapital bliver ikke umiddelbart forrentet, når man opgør landbrugets indkomst. En alternativ placering af landmandens kapital ville have givet et løbende markedsafkast. Derfor kunne det være relevant at fratrække denne alternative forrentning i landmandens indkomst.

Kapitalgevinster

Over tid opstår der kapitalgevinster og -tab. Ændrede konjunkturer vil naturligt påvirke værdien af aktiverne i landbruget. Det er derfor set, at kapitalgevinsterne og -tab langt overstiger den reelle nettoindtægt.

Det er dog vigtigt at bemærke, at på langt sigt er summen af kapitalgevinster og -tab tæt på nul

Risiko og usikkerhed

Over tiden varierer indkomsten i landbruget langt mere end uden for erhvervet. Denne betydeligt større risiko og usikkerhed burde honoreres, da en stabil og forudsigelig indkomst alt andet lige er fordelagtig og ønsket. En svingende indkomst burde derfor på langt sigt være lidt højere for at kompensere for den større usikkerhed.

Gennemsnitstal

Endvidere kan det være usikkert eller i hvert fald upræcist at sammenligne gennemsnitstal. Indkomstspredning mellem landmænd og mellem landbrugsgrene er betydelig, og disse væsentlige forskelle drukner og kommer ikke frem ved at anvende gennemsnitstal.

Det er sandsynligt, at det største indkomstproblem i landbruget består af den store indkomstspredning, hvor den svageste 1/4 af landmændene har meget lave og ofte negative indkomster

Jo større sammenligningsgruppe, desto mindre ustabilitet

Jo større gruppe, man analyser, desto mindre vil ustabiliteten sandsynligvis være. En sammenligning af ustabiliteten blandt nogle svineproducenter i forhold til f.eks. samfundsøkonomiens eller industriens samlede ustabilitet

giver derfor ingen mening. Samfundsøkonomien forløber normalt relativt stabilt, hvilket jo bl.a. skyldes, at udsving blandt de enkelte erhverv mere eller mindre kan udjævne hinanden.

Skat

Også skattemæssige forhold kan gøre indkomstsammenligninger vanskelige. Skat kan udskydes over tid, eller der kan være særlige skattebegunstigelser i visse grupper.

Øvrige forhold

Endelig er der en række andre forhold, som kan vanskeliggøre indkomstsammenligninger. Det gælder f.eks. opgørelsen af forbrug af egne varer, herlighedsværdier, bolig m.m.

På baggrund af de store sammenligningsproblemer er det naturligt, at der er store forskelle mellem konklusionerne i forskellige analyser af indkomstforskelle mellem landbrug og resten af samfundet.

En undersøgelse fra OECD (1992) viser betydelige indkomstforskelle mellem landbrug og andre erhverv. Indkomsten i landbruget i EU lå på kun godt 50 pct. af niveauet for den samlede økonomi.

Undersøgelsen viste også, at de laveste indkomstforskelle findes i lande med en lav landbrugsstøtte.

En anden senere undersøgelse fra OECD (OECD, 2003) viser et noget andet billede. Data fra forskellige lande – og med væsentligt forskellige definitioner, afgrænsninger m.m. – viser, at landbrugshusholdningerne i langt de fleste tilfælde har en indkomst tæt gennemsnittet i resten af samfundet

I en analyse af Haagsma, Rein og Koning, Niek (2005) konkluderes det, at landbrugets

indkomstproblem er aftagende. Det antyder, at indkomstproblemet ikke er stabilt over tid.

Faste ressourcer – tilpasningsevne (fixed assets)

Som det er vist tidligere, er kapital- og investeringsbehovet i landbruget betydeligt. Dertil kommer yderligere, at ressourcerne i landbruget – anlægs- og maskininvesteringer, viden, arbejdskraft, organisation m.m. – ofte er meget specifikke for landbruget. Ressourcerne kan ofte have en lille alternativ værdi ved anvendelse i andre erhvervssektorer.

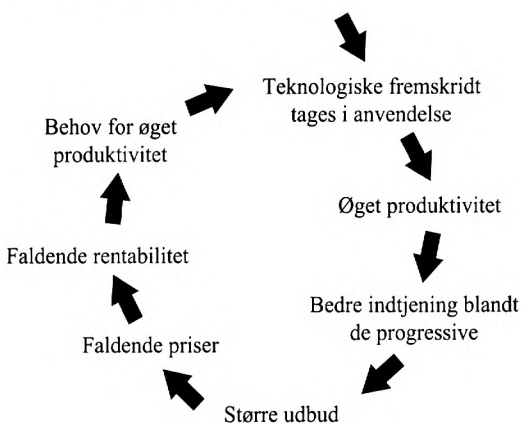
Dette forhold – ofte betegnet ved fixed assets – er specifikt for landbrugssektoren. Også her er der sandsynligvis en tendens i retning af, at landbruget industrialiseres og derved i stigende grad anvender samme faktorer, metoder og kompetencer som andre erhverv. Dermed bliver flere af landbrugets ressourcer mindre specifikke og mere mobile, og dermed kan deres alternative værdi i andre sektorer forøges.

Landbrugets trædemølle

Landbrugets store kapitalbinding, de faste ressourcer samt stort potentiale for produktivtets- og teknologiudnyttelse medfører tilsammen, hvad der ofte benævnes som landbrugets trædemølle.

Figur 21 illustrerer skematisk forløbet i en typisk trædemølle.

Figur 21. Landbrugets trædemølle

Trædemøllen starter med, at teknologiske fremskridt tages i anvendelse. Det medfører en øget produktivitet og dermed også en bedre indtjening blandt de progressive og innovative landmænd, som først tager den nye teknologi i anvendelse. Det medfører gradvist et større udbud.

Efterhånden som gennemsnitslandmændene også tager teknologien i anvendelse, stiger udbuddet yderligere, og priserne falder tilsvarende. Til sidst bliver de sidste landmænd tvunget til at indføre den nye teknologi for blot at opretholde indkomsten under de faldende priser.

Når ny teknologi igen bliver indført, kører trædemøllen videre igen.

Et af »problemerne« i trædemøllen er, at landmænd ofte er fastlåst i erhvervet og ikke søger over i andre erhverv, når indkomsten trues som følge af de vedvarende faldende priser skabt af teknologiudnyttelse.

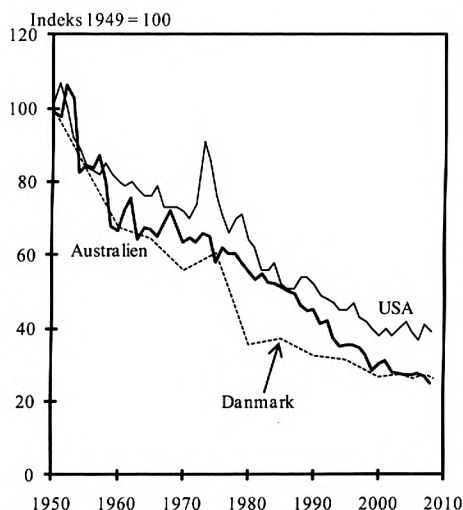
Landbrugets bytteforhold forværres over tid

Som konsekvens af både produktivtetsudvikling og trædemøllen vil landbrugets salgspriser udvikle sig langsommere end andre varer i sam-

fundsøkonomien i gennemsnit. Priserne på både landbrugs- og fødevarer vil på langt sigt stige mindre end inflationen, og bytteforholdet – forholdet mellem landbrugets salgs- og faktorpriser – vil falde.

Det faldende bytteforhold er en tendens, som landbruget i næsten alle lande oplever – næsten uanset hvilket land, der er tale om. Som det ses i figur 22, falder landbrugets bytteforhold næsten efter samme tendens i så forskellige lande som USA, Australien og Danmark.

Figur 22. Udviklingen i landbrugets bytteforhold i Australien, USA og Danmark

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Dansk Landbrug (flere årgange), RIRDC (1997), USDA (2009), ABARE (2008) m.m.

Det faldende bytteforhold over tid er fænomen, som især gælder for landbruget, og som generelt ikke findes i samme omfang i de øvrige erhverv.

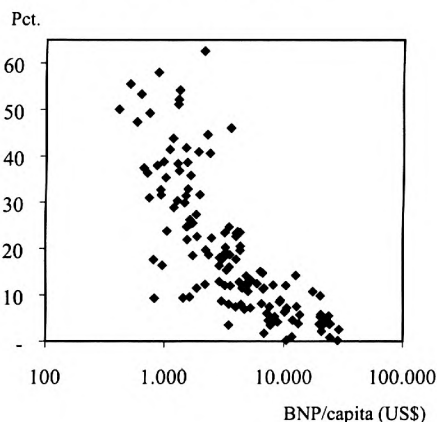
Landbruget taber betydning i den økonomiske udvikling

Det er et udpræget fænomen, at landbrugets samfundsøkonomiske betydning falder i takt med landets økonomiske udvikling. Andre erhvervssektorer falder mindre i betydning, og nogle sektorer vokser i betydning.

Landbrugets faldende betydning under økonomisk udvikling kan ses på produktionsværdi, værdiskabelse, beskæftigelse, beskæftigelse m.m.

Det internationale mønster i retning af landbrugets faldende andel af produktion og værdiskabelse ved stigende økonomisk velfærd ses tydeligt af figur 23.

Figur 23. Landbrugets andel af landets samlede BFI som funktion af BNP pr. indbygger

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af World Bank (2009).

Figuren viser for hvert enkelt land sammenhængen mellem landets økonomiske udviklingsniveau (BNP/capita vist på logaritmisk skala) og landbrugets værdiskabelse (BFI) i forhold til landets samlede BFI. Som det ses, er der – trods store forskelle i landenes faktorudrust-

ning m.m. – en klar tendens til landbrugets faldende betydning ved stigende økonomisk udvikling.

Efterspørgslens afhængighed af indkomsten

Efterspørgslens afhængighed af indkomsten er speciel for landbrugs- og fødevarer.

Det samlede forbrug af landbrugs- og fødevarer ændres ikke ret meget over tiden. Selv om indkomsten i en familie stiger, spiser man ikke mange flere fødevarer. Det vil sige, at efterspørgslen er forholdsvis uafhængig af indkomstudviklingen. Sagt med andre ord: Fødevarer er relativt indkomstuelastiske.

På grund af efterspørgselsforholdene og den lave befolkningstilvækst på de traditionelle markedsområder stiger det samlede fødevarerforbrug kun meget svagt. Inden for det samlede forbrug er der dog visse varegrupper, hvor efterspørgslen stiger kraftigt. Det er f.eks. højt forarbejdede fødevarer med en høj kvalitet, økologiske varer, food service, convenience m.m.

Handelspolitiske begrænsninger og støtteordninger

I praksis støtter alle i-lande deres landbrug. Alle i-lande har særlige landbrugspolitiske målsætninger, hvori samfundet har opstillet forskellige mål og ønsker for landbruget, og for at nå disse målsætninger er en række støtteordninger gennemført.

Omfanget af den samlede støtte og beskyttelse for landbrugsvarer i i-landene udgør i gennemsnit ca. 20 pct. af produktionsværdien. Dette er udregnet efter OECD's samlede støttebegreb PSE, der udtrykker den andel af landbrugets produktionsværdi, som skyldes støtte- og beskyttelsesordninger.

En undersøgelse af handelsbarriererne på hhv. landbrugs- og industrivareområdet (Hertel, T.W. and Martin, W., 2000) viser også, at landbrugsvarer generelt har en højere beskyttelse på de internationale markeder, jfr. tabel 2

Tabel 2. Protektionisme (handelsbarrierer) for industri- og landbrugsvarer i i- og u-lande (1995)

	I-lande	U-lande
Industrivarer	1,5	11,5
Landbrugsvarer	15,6	20,1

Kilde: Hertel, T. W. and Martin, W. (2000).

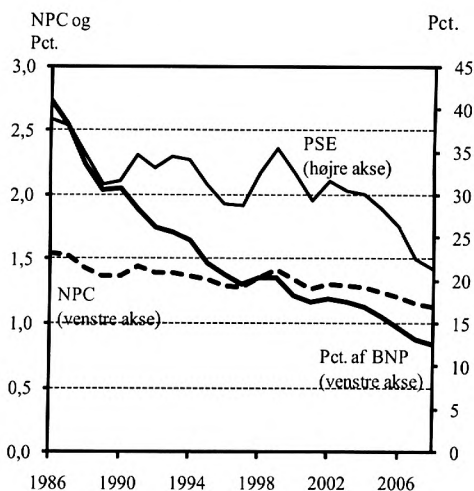
Som det ses af tabellen, er handelsbarriererne 2-10 gange større på landbrugsmarkederne end på industrimarkederne.

Flere forhold er yderligere bemærkelsesværdige. For det første er importbarriererne generelt større i u- end i i-landene. Der er dermed større frihandel i i-landene end i u-landene.

For det andet gælder det, at i-landene har en meget lille importbeskyttelse over for andre i-landes eksport, mens importbeskyttelsen er 4 gange større, når det gælder import fra u-landene. Det omvendte er tilfældet, når det gælder landbrugsvarer under ét: Her har u-lande større adgang til i-landenes markeder, end i-landene selv har.

Det gælder dog også her, at støtte på landbrugsområdet er aftagende som følge af specifikke tiltag på dette område i bl.a. WTO-regi, jfr. figur 24.

Figur 24. Landbrugsstøtte i OECD-området målt v.h.a. PSE- og NPC-tal

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af OECD (2009).

NPC (nominel protection coefficient) angiver reelt forholdet mellem priser på de indenlandske markeder og på verdensmarkedet. Når forholdet = 1, er priserne de samme, og dermed er prisstøtten elimineret. I perioden 1986 til 2008 er prisstøtten målt via NPC således reduceret med 75 pct.

PSE målt i forhold til produktionsværdien er faldet fra 39 pct. til 21 pct., mens PSE som andel af landenes BNP er faldet fra 2,7 pct. til 0,8 pct.

PSE på 21 pct. af produktionsværdien i landbruget er dog stadig betydeligt højere end for de samlede erhverv under ét.

Handelspolitiske begrænsninger og støtte generelt er således et specielt kendetegn ved landbrugssektoren

Verdenshandelen med landbrugs- og fødevarer er lille

Den internationale handel med landbrugsvarer er relativt lille – set i forhold til handelen på hjemmemarkederne.

Verdenshandelens betydning i forhold til den samlede verdensproduktion for en række landbrugsprodukter ses i tabel 3.

Tabel 3. Verdensmarkedets størrelse (total import i pct. af total produktion). 2007

Produkt	Pct.
Korn i alt	13
Hvede	21
Ris	4
Byg	17
Majs	14
Rug	16
Havre	12
Kartofler	3
Sukker	33
Sojabønne	30
Vin	28
Bananer	20
Kaffe, grøn	74
The	40
Oksekød	14
Lammekød	11
Svinekød	7
Fjerkrækød	14
Ost	23
Smør	18
Gns	21

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2009)
m.m.

Verdensmarkedets begrænsede betydning skal bl.a. ses som resultat af den omtalte handelspolitik, men også andre forhold spiller ind. Generelt kan man sige, at den beskudte verdenshandel skyldes følgende forhold:

- Lav holdbarhed gør transport over store afstande besværlig og dyr.
- Alle lande har mulighed for en vis egenproduktion, hvorfor importbehovet er begrænset.
- Ønsket om en vis forsyningssikkerhed skabt via importbarrierer begrænser samhandelsmulighederne.
- Øvrige handels- og landbrugspolitiske forhold.
- Faste ressourcer og generel lav tilpasnings-eвне i landbruget.

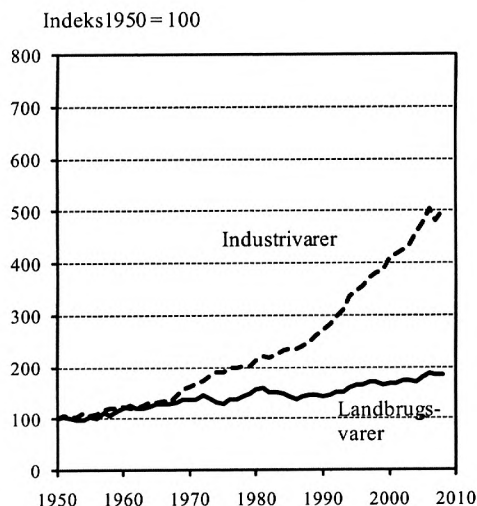
Verdenshandelen med landbrugs- og fødevarer udvikler sig svagt

Selv om der stadig er politiske og økonomiske hindringer for en kraftig internationalisering af landbrugsmarkederne, har der dog været en vis vækst i den internationale handel med landbrugsvarer. Den internationale handel er således steget betydeligt mere end verdens samlede produktion af landbrugsvarer

Figur 25 viser udviklingen i international handel i forhold til udviklingen i verdens samlede produktion. Som det ses, stiger den inter-

nationale handel generelt mere end produktionen, men udviklingen er langt stærkere for industrivarer end for landbrugsvarer.

Figur 25. Udviklingen i den internationale specialisering for landbrugs- og industrivarer 1950-2008

Kilde: Egne beregninger på grundlag af WTO (2009).

Når den internationale handel får en stigende betydning, sker der en yderligere arbejdsdeling eller specialisering mellem landene. De enkelte lande vil specialisere sig inden for de områder, hvor de bedst kan klare sig, og opgive de områder, hvor de ikke kan klare sig i den internationale konkurrence. Denne proces ser dog ud til at være forsinket i landbruget.

Kilder

ABARE (2008): The Australian Bureau of Agricultural and Resource Economics. Australian commodities. march quarter. Vol. 15. No 1.

Danmarks Statistik (2009): Statistikbanken, www.statistikbanken.dk

Danmarks Statistik (1999): Momsstatistik, 1998.

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik.

Dansk Landbrug (flere årgange): Landøkonomisk Oversigt.

Ezekiel, M. (1938): The Cobweb Theorem. I: Quarterly Journal of Economics.

- FAO (2009a):** FAOSTAT. Trade, <http://faostat.fao.org/default.aspx>
- FOI (2009):** www.foi.dk
- Grievink, Jan-Willem (2003):** The Changing face of the Global Food Supply Chain. Conference on Changing Dimensions of the Food Economy: Exploring the Policy Issues. Haag.
- Haagsma, Rein og Koning, Niek (2005):** Endogenous norms and preferences and the farm income problem. I: European Review of Agricultural Economics. Vol 32 (1) March 2005. pp.25-49.
- Hansen, Henning Otte (2009):** »Hvordan undgår vi en ny fødevarekrise? I: Jord og Viden. Nr. 12. 2009. 10. september. pp. 4-6.
- Hansen, Henning Otte (2001):** Landbrug i et moderne samfund. Handelshøjskolens Forlag.
- Hertel, T. W. and Martin, W. (2000):** Liberalizing Agriculture and Manufactures in a Millenium Round: Implications for Developing Countries. I: World Economy 23. pp. 455-470.
- Larry, Martin (1981):** Economic Intervention and Regulation in the Beef and Porc Section. Economic Council of Canada.
- Martin, Will and Mitra, Devashish (2000):** Productivity Growth and Convergence in Agriculture and Manufacturing. World Bank and Florida International University.
- OECD (2009):** Producer and Consumer Support Estimates, OECD Database 1986-2007.
- OECD (2003):** Farm Household Income: Issues and Policy Responses.
- OECD (1995):** Technological Change and Structural Adjustment in OECD Agriculture. 114 p.
- OECD (1992):** Agricultural Policies, Markets and Trade: Monotoring and Outlook 1993. Annex III – Assistance to OECD Agriculture. Paris.
- RIRDC (1997):** Sustainability Indicators for Agriculture. (Rural Industries Research & Development Corporation). Farm Management 500.
- Ritson, Christopher (1977):** Agricultural Economics. Principles and Policy. London. 409 p.
- Thomson, Robert (2009):** World agriculture in perspective, <http://www.ifma17.org/presentations.html>
- USDA (2009):** Economic Research Service, <http://www.ers.usda.gov/>
- World Bank (2009):** World Development Indicators Online (WDI), www.worldbank.org
- WTO (2009):** Statistics: International trade statistics 2008.
- Appendix tables, http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2008_e/its08_appendix_e.htm